

UCH YOSHLI BOLALARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Turan international university

Gumanitar fanlar fakulteti

Smt 22-fu guruh talabasi

A'zamova Shahnoza Baxtiarovna

Tursunboyeva Mohchehra Dilshodbekovna

Annotatsiya Ushbu maqolada uch yoshli bolalarning psixologik rivojlanishi, ularning emotsional, ijtimoiy, kognitiv va nutqiy xususiyatlari ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Mazkur davr bolalik davrining muhim burilish nuqtasi bo'lib, mustaqillikka intilish, shaxsiy xohish va ehtiyojlarning kuchayishi, nutqning jadallashuvi hamda o'yin faoliyatining asosiy yetakchi faoliyat sifatida shakllanishi bilan ajralib turadi. Shuningdek, uch yoshli bolalarda kuzatiladigan "inqor krizisi" (yoki "Men o'zim!" bosqichi) ham atroflicha yoritiladi.

Kalit so'zlar: uch yoshli bola, psixologik rivojlanish, emotsional xususiyat, nutqiy o'sish, mustaqillik, o'yin faoliyati, ijtimoiylashuv.

Аннотация В данной статье рассматривается психологическое развитие трёхлетних детей, их эмоциональные, социальные, когнитивные и речевые особенности с научной точки зрения. Этот возраст является важным переломным этапом детства, характеризующимся стремлением к самостоятельности, усилением личных желаний и потребностей, интенсивным развитием речи, а также формированием игровой деятельности как ведущего вида деятельности. Кроме того, подробно анализируется феномен «кризиса отрицания» (или этапа «Я сам!»), наблюдаемый у большинства детей данного периода.

Ключевые слова: трёхлетний ребёнок, психологическое развитие, эмоциональные особенности, речевое развитие, самостоятельность, игровая деятельность, социализация.

Kirish Inson psixikasi ilk bolalik davridan boshlab shakllanadi va har bir yosh bosqichining o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Shu jihatdan uch yosh davri bola psixologiyasi uchun alohida ahamiyatga ega bo'lib, mutaxassislar uni "inqor davri" yoki "o'tish bosqichi" deb ataydilar. Chunki aynan shu yoshda bolaning mustaqil shaxs sifatidagi dastlabki belgilarini ko'rish mumkin: u o'z xohishlarini ochiq bildiradi, kattalarga qarshi fikr bildirishi mumkin, yangi narsalarga qiziqishi kuchayadi. Psixologlar ta'kidlaganidek, uch yosh davri bolaning shaxs sifatida shakllanishida ilk "burilish nuqtasi"dir.

Asosiy qism

Uch yoshli bolalarning umumiy psixologik rivojlanishi Uch yoshga kelib bola organizmi sezilarli darajada rivojlanadi. Jismoniy faoliyatning kengayishi psixologik jarayonlarning ham tezlashishiga olib keladi. Bola yuguradi, sakraydi, buyumlarni ushlab ko'radi, ularni taqqoslaydi va bu orqali idrok va tafakkur jarayonlari rivojlanadi. Psixologik jihatdan esa, bola o'zini alohida shaxs sifatida sezishni boshlaydi. "Men" tushunchasi shakllanib, o'z xohish va fikrlarini namoyon etadi. Bu esa uning keyingi ijtimoiy va emotsional rivojlanishida asosiy poydevor bo'ladi.

"Men o'zim!" bosqichi va inqor krizisi

Uch yoshli bolalarning psixologik rivojlanishidagi eng muhim bosqichlardan biri bu — "Men o'zim!" davridir. Ushbu davr psixologiya ilmida "uch yosh krizisi" nomi bilan mashhur bo'lib, bola shaxsining mustaqillikka intilishi, o'z "Men"ini anglay boshlashi bilan tavsiflanadi.

Bola shu yoshga yetganda, kattalarning yordamiga tayanishni kamaytirib, turli faoliyatlarni o'z kuchi bilan bajarishga intiladi. Masalan, kiyim kiyish, ovqatlanish, o'yinchoqlarni yig'ish yoki hatto kattalarga xos ishlarni bajarishga urinishlar bunga yorqin

misoldir. Bu jarayon ko‘pincha “Men o‘zim qilaman!” iborasi bilan ifodalanadi. Psixolog olimlar fikriga ko‘ra, bu davr bolaning irodaviy sifatlarini rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bola endi faqat tashqi muhitga moslashibgina qolmay, balki unga faol ta’sir ko‘rsatishga ham harakat qiladi. Shu sababli ba’zida kattalarning ko‘rsatmalariga qarshi chiqadi, “yo‘q”, “istamayman”, “o‘zim qilaman” kabi so‘zlarni tez-tez ishlatadi. Bu jarayonni inqor krizisi deb atash sababi shundaki, bola kattalarning talablariga ko‘pincha qarshilik bilan munosabat bildiradi. Aslida, bu salbiy holat emas, balki bolaning mustaqil shaxs sifatida shakllanayotganidan dalolatdir. Uning qarshiliklari, noroziligi, qaysarligi — bularning barchasi o‘zini anglash va mustaqillik sari tashlangan qadamlar hisoblanadi.

Ota-onalar uchun bu davr ko‘pincha sinovli bo‘ladi. Chunki bola o‘zini “katta” sifatida ko‘rsatishga harakat qiladi, biroq uning jismoniy va psixologik imkoniyatlari hali to‘liq yetarli emas. Shu sababli tez-tez xatolarga yo‘l qo‘yishi mumkin. Masalan, o‘zicha kiyinishga uringan bola tugmachani noto‘g‘ri taqishi yoki ovqatni to‘kib yuborishi tabiiy hol. Shunday vaziyatlarda ota-onaning sabri, muloyimligi va to‘g‘ri pedagogik yondashuvi muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, ota-onalar bolani to‘xtatib qo‘ymasdan, balki uning mustaqil harakatlarini qo‘llab-quvvatlashi kerak. Bola o‘z ishini oxiriga yetkazish imkonini topganda, unda o‘ziga ishonch kuchayadi, mas’uliyat hissi shakllanadi. Aksincha, har bir harakatida uni tanqid qilish, “sen hali kichkinasan” degan yondashuv bolaning psixologik rivojlanishini sekinlashtirishi mumkin. Emotsional rivojlanish Uch yoshli bolalar juda hissiyotchan bo‘ladilar. Ular tez xursand bo‘lishlari, tez xafa bo‘lishlari yoki yig‘lab yuborishlari mumkin. Emotsiyalar barqaror emas, lekin ayni paytda juda samimiyydir. Bola o‘z his-tuyg‘ularini yashirmaydi, balki ochiq ifodalaydi. Bu yoshda bola sevgi, mehr, qo‘rquv va xafagarchilikni oddiy holatda namoyon qiladi. Shu bilan birga, u asta-sekin boshqalar hissiyotini tushunishga o‘rganadi. Nutq rivojlanishi Uch yoshli bolalar nutq rivojlanishida sezilarli yutuqlarga erishadi. Bu davrda bola oddiy so‘zlardan iborat gaplarni qo‘llashdan murakkabroq jummalarga o‘tadi. U o‘z fikrini ifodalashga intiladi va o‘zaro muloqot qilish qobiliyati kuchayadi. So‘z boyligi keskin kengayib, yangi

soʻzlarni tez eslab qoladi hamda faol qoʻllay boshlaydi. Shu yoshda “nima?”, “nega?”, “qayerda?” kabi savollarni koʻp berishi, uning bilim olishga boʻlgan qiziqishini bildiradi. Bunday savollar orqali bola atrofdagi narsalarni chuqurroq anglashga harakat qiladi. Nutq rivojlanishi bolaning intellektual oʻsishi bilan uzviy bogʻliq boʻlib, fikrlash jarayonini tezlashtiradi. Nutq bolaning ijtimoiylashuvini ham osonlashtiradi, chunki u tengdoshlar va kattalar bilan faol muloqotga kirishadi. Uch yoshda ertak, qoʻshiq yoki oddiy sheʼrlarni tinglab, ayrim qismlarini takrorlash qobiliyati ham shakllanadi. Bu jarayon eshitish va eslab qolish qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bois ota-ona va tarbiyachilar bolaga sodda, ammo boy mazmundagi nutqiy muhit yaratib berishlari muhim hisoblanadi.

Uch yoshli bolalar hayotida oʻyin asosiy faoliyat turi hisoblanadi. Oʻyin jarayonida bola yangi rollarni sinab koʻradi, masalan, “ona”, “ota”, “shifokor”, “oʻqituvchi” boʻlib oʻynaydi. Bu orqali u ijtimoiy rollarni oʻzlashtiradi, kattalarning xatti-harakatlarini taqlid qiladi va oʻzining tasavvurini boyitadi. Psixolog Vygotskiyning fikricha, oʻyin bolaning eng muhim rivojlantiruvchi faoliyati boʻlib, unda tafakkur, tasavvur, nutq va ijtimoiy koʻnikmalar shakllanadi. Uch yoshdagi bolalar asta-sekin ijtimoiylashishni boshlaydilar. Ular boshqa bolalar bilan oʻynashga, muloqot qilishga harakat qiladilar. Shu bilan birga, oʻz fikrini bildirish, tanlash huquqini talab qilish kabi xatti-harakatlar paydo boʻladi. Bola “oʻzim tanlayman”, “oʻzim qilaman” deya turib olish orqali oʻz shaxsiy mustaqilligini shakllantiradi. Bu davrda ota-onalar bolaga haddan tashqari qatʼiy talab qoʻyishdan saqlanishlari lozim, aks holda bolaning psixologik qarshiligi kuchayishi mumkin.

Ota-onalarning sabr-toqatli, mehribon va toʻgʻri yoʻnaltiruvchi munosabati bolaning psixologik rivojida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Bolaning mustaqillikka intilishini qoʻllab-quvvatlash, uning savollariga javob berish, nutqini rivojlantirish uchun suhbatlar qurish, birgalikda kitob oʻqish va oʻyinlarda ishtirok etish juda muhimdir.

Xulosa Uch yosh davri bolaning psixologik rivojida alohida oʻrin tutadi. Bu davrda bola mustaqil shaxs sifatida shakllanish yoʻlida ilk qadamlarni tashlaydi. Uning nutqi, emotsiyalari, ijtimoiy xulqi, oʻyin faoliyati va mustaqillikka intilishi yangi sifat bosqichiga

ko‘tariladi. Ota-onalar va tarbiyachilarning to‘g‘ri yondashuvi bola psixikasining sog‘lom shakllanishini ta‘minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1) Murodova Dilafruz. Bola shaxsining rivojlanish psixologiyasi. – Toshkent: Istiqlol nashriyoti, 2018. – 230 b.
- 2) Ergasheva Mavjuda. Maktabgacha ta‘lim metodikasi va psixologiyasi. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2020. – 240 b.
- 3) To‘xtayeva Shaxnoza. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivoji. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2016. – 185 b.
- 4) Xudoyqulova Ra‘no. Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishi. – Toshkent: Innovatsiya Ziya, 2022. – 260 b.
- 5) Lev Semenovich Vygotskiy. Bola psixologiyasi va rivojlanishi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2006. – 215 b.

Foydalanilgan internet manbalar:

1. <https://www.psychologytoday.com>
2. <https://www.verywellmind.com>
3. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov>
4. <https://www.sciencedirect.com>
5. <https://www.britannica.com>